

SİZİ KİM UNUDAR?..

Mikayil Müşfiq

*Oxu, tar, oxu, tar!...
Səsindən an lətif şeirlər dinləyim,
Oxu, tar, bir qadar,
Nəğməni su kimi alısan ruhuma çiləyim.
Oxu, tar!
Səni kim unudar?
Ey geniş kütlənin acısı, şərbəti,
Alovlu sanəti!*

ideallarda, eləcə də 70 ildən sonra da olsa bağımsızlıq, suverenlik bəxş elədikləri Azərbaycan xalqının ürəyindədir, şübhəsiz... Necə ki, Müşfiqin yorulmaz tədqiqatçısı, ədəbiyyatımızda mənsur şeir janrının banisi, Xalq yazıçısı Gülhüseyn Hüseynoğlu "Məzar" adlı əsərində çox gözəl vurğulayıb bu barədə: "Qəbri tapılmayan, məzarsız şair Müşfiq insanların qəlbində özünə yer tutub, xalqın ürəyində yaşayır".

Bütün bu məsələlər isə təxminən iki-üç ay öncə başlandı. Otuzuncu illərdə repressiyaya uğramış atasının qalıqlarını axtaran bir biznesmen soydaşımız Puta qəsəbəsində nakam şairimiz Mikayıl Müşfiq dəfn olunduğu yeri aşkarlaması barədə məlumat açıqladı.

“Məsələyə ölkə rəhbərliyi, Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən operativ reaksiya verildi. Prosesə tanınmış alimlər, İsmailzadələr nəslinin sağ qalan nümayəndələri, patoloji-anatomiya mütəxəssisləri cəlb olundular. Sözügedən qəbirdən götürülən qalıqlar üzərində DNT analizinin aparılması qərara alındı. Tanınmış şəxsiyyətlərə, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə daim diqqət və qayğı ilə yanaşan, onların xatirəsinin əbədiləşdirilməsi istiqamətində əməli işlər görən cənab Prezident İlham Əliyev prosesi şəxsən öz nəzarətinə götürdü.

Zatən dövlətimizin repressiya qurbanlarına münasibət, qürbətəki məzarların vətənə köçürülməsi, günahsız cəzalandırılan şəxslərin bəraət alması, digər tapdanmış haqlarının bərpası, gənc nəsillər arasında təbliği, ədəbi-bədii yaradıcılıq nümunələrinin nəşri mövzusunda tədqirəliyəq ənənələri var ki, bütün bunlar da Ulu öndər

Heydər Əliyev məktəbinin dərslərindən əxz edilib.

Elə buradaca biz ötən əsrin səksəninci illərinə qısaca ekskursla həm Mikayıl Müşfiq, həm Hüseyn Cavid, həm də Heydər Əliyevin ruhunu sevindirmiş olarıq. Çünki 1982-ci ilin 26 oktyabrından – dahi Cavidin uzaq Sibirdən gətirilib Naxçıvanda evinin qarşısında (sonradan ümumxalq ziyarətəgahına çevrilən məkan) torpağa tapşırılmasından düz 36 il keçir. Mərhum Ümummilli liderimiz bundan ötrü SSRİ-nin birinci şəxsinə – Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Baş katibi L.I.Brejneva, həmçinin Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri Y.V.Andropova müraciət edib. O, hələ Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi vəzifəsində çalışarkən 1981-ci ildə Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illiyi haqqında qərar, bu qərardan sonra – 1982-ci il oktyabrın 3-də Naxçıvana səfəri zamanı böyük mütəfəkkirin cənazəsinin qalıqlarının tapılıb gətirilməsinə xeyirdüa vermişdi. 1982-ci il oktyabrın 12-də Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsi Hüseyn Cavidin məzarının tapılması, cənazəsinin qalıqlarının Azərbaycana gətirilməsi ilə bağlı tarixi qərar qəbul etdi. Qərarın icrası tapşırılmış nümayəndə heyətinin üzvləri Həmid Cəfərov, Telman Əliyev və Zakir Nəsirovun şairin 1941-ci il dekabrın 5-də İrkutsk vilayətinin Tayşet rayonunun əlillər xəstəxanasında vəfatını, Şevçenko kəndindəki qəbiristanlıqda 59 saylı qəbirdə dəfnini müəyyənləşdirib, 1982-ci il oktyabrın 21-də Tayşet rayonunun rəhbər işçiləri ilə birgə zirehli maşınlarla yerli əhəlinin “qədar-gəlməz” saydıqları, şəhərdən 75 kilometr məsafədə yerləşən Şevçenkoya getmələri, 40 min insanın basdırıldığı məkanda qəbri tapmaları, məzar başında 100 yaylın atəşi açılması, adət-ənənələrimizə uyğun ehsan verilməsi, cənazənin doğma yurda yola salınması əsl vətənpərvərlik nümunəsi idi. Təbii ki, dənəki “xalq düşməni”nin nəşinin Sibirin caynağından qoparılaq min kilometrərlə uzaqda yerləşən vətəninə aparılması heyrat doğuracaq ictimai-siyasi hadisə olmaqla tarixin gecikmiş, amma haqlı hökmü idi – elə adalətin zəfərinə, təntənəsinə imza atan Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi: “...Tarix hər şeyi öz yerinə qoydu. Hüseyn Cavidin cənazəsi də Sibirdən vətəninə gətirildi, onun adı daha da yüksəldi...” Bu, söz ustasına “ikinci ömür” verilməsi demək idi...

...İndi Mikayıl Müşfiq və son məkanı bilinməyən yüzlərlə aydınımızdan danışarkən, bir çoxlarının hətta övladının, nəvə-nəticəsinin yoxluğu, yaxud da Azərbaycanda yaşamadığı ağrısını dövlətin, xalqın onlara sahib çıxacağı məlhəmi ilə ovudaraq aparılan DNT analizlərinin nəticələrini gözləməli, eyni zamanda, tədqiqatları, axtarışları davam etdirməliyik. Bu istiqamətdə çətinlik yaranan məqamlar çoxdur: əvvəla, repressiya qurbanlarının harada, hansı şəraitdə güllənməsi, cəsədlərinin dəfni prosesi barədə məlumat yox dərəcəsinədir, informasiya qitliyi isə keçən müddət ərzində müxtəlif təxəyyüllərin, fantaziyaaların ortaya çıxması ilə nəticələnib... Təbii ki, güllənmə küçədə yox, bağlı qapı arxasında yerinə ye-

Hayat yoldaşı Dilbər Axundzadə ilə

tirilir. Atəş açılan qapının üzərində dəlik olurdu, güllələnəcək şəxsi həmin qapıdan ötürürdülər və başqa istiqamətə gedəcəyini deyirdilər. Məhkum öldürüləcəyini bilsə də, hökmün icra vaxtından xəbərsiz idi. Özü də bilmədən gedəcəyi istiqamətin arxa tərəfindəki deşikdən atəş açılırdı. Güllə şəxsin başının arxa tərəfindən dəyirdi. Ölümü dəqiqləşsin deyə, bir-iki güllə də əlavə atılırdı. Eyni zamanda, cəllad da kimi öldürdüyünü bilmirdi. Sonra güllələnməni həyata keçirən şöbənin rəisi tərəfindən hökmün yerinə yetirilməsi haqqında rəhbərliyə arayış yazılırdı. Həmin sənəddə çox zaman ölən şəxsin fotosu da verilir.

Mətləbdən uzaq düşmədən Müşfiq barədə məqamları dəqiqləşdirməyə çalışsaq, 1937-ci ildə doğum gününə – 5 iyuna bir gün qalmış həbs edilib, 1938-ci il yanvarın 5-dən 6-na keçən gecə güllələnmiş nakam şairimizin son taleyinə aydınlıq gətirmək, belkə, başqalarından daha müşküldür. Elə bu söhbətin yayıldığı iki-üç ay ərzində başlanmış ictimai müzakirə, səslənən qarışıq rəylər də fikrimizi təsdiqləyir. Dəhşətli hadisənin Nargin adasında icrası ümumən qəbul edilmiş ehtimaldır; biri gənc şairin şəxsən Mircəfər Bağirov tərəfindən güllələndiyi, digəri nəşinin əridilib dənizə axıldığı, üçüncüsü guya hökmü özü yerinə yetirdiyi və gilizləri də saxladığı (gilizlər sayla təhvil verilir; qatilin qurbanını tanımadığını yuxarıda vurğuladı, hətta tanısa belə, ümumxalq məhəbbəti qazanmış şəxsiyyəti öldürdüyünü illər sonra hansı axmaq deyər...?) barədə fikir yürüdü... Müşfiqin o zaman tikilən bir binanın divarına hörülməsi

kimi versiya da səsləndirilir. Gördüyünüz kimi, düşüncələr, ehtimallar çoxsaylı və fərqlidir, yəni söhbət 29 illik qısa ömründə ölməz şedevrlər yaradaraq ədəbiyyat tariximizə düşmüş fitri istedadın gətdiyindən başqa cür də mümkün deyil...

Bela rəngarənglik fonunda Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinin direktor müavini, repressiya qurbanları tədqiqatçısı Aslan Kənanın münasibəti də maraqlıdır: "Mikayıl Müşfiqin necə dəfn olunduğu heç bir sənəddə yazılmayıb. Casadların torpağa tapşırılmasına gəldikdə, NKVD-nin xüsusi kimsəsizlər yeri olub, bir qəbirdə bir neçə şəxs dəfn edilmiş. Çünki onları el adətincə, dini qaydalara uyğun basdırmağa vaxt yox idi. Bir güllələnmə hökmü vermək 15-20 dəqiqə çəkirdisə, dəfnləri də elə bu şəkildə olurdu. Məsələn, Böyükə Təlibli ilə Əhməd Cavad eyni vaxt-

da güllələnib. Məgər onları ayrılıqdamı basdırıblar. Xeyr! Bir neçə güllələnmiş şəxs üçün dərin xəndək qazılır, casadları ora atırdılar. Müşfiq Müsavatın gənclər təşkilatının üzvü olub, üzərində 1926-1930-cu illərdə bir neçə aksinqılbaçı ilə əlaqə "günahı" var idi. Biz nə qədər Müşfiqi sevsək də, belə dəfni qəbul etmək istəməsək də, bu, reallıqdır.

...Yazırlar ki, Müşfiqə birinci Mircafar Bağırov güllə atıb və sonra yanındakı iki güllə vurub. Heç inandırıcı deyil, ikincisi də, o dövrdə kim cürət edib Bağırovdan sonra tapançaya al uzada bilirdi? Müşfiqin dənizə atılması iddiası da yalandır. Təsəvvür edin, bir neçə şəxsi kütləvi basdırmağa üçün aparanda nə üçün yolda dayanıb, onları dənizə atsınlar. Haradan bilirdilər ki, apardıqları şəxs Müşfiqdir? Üstəlik, dəniz qəbiristanlığı deyil ki, ora atılsın.

Ailəsi ilə bağlı da müəmmallar var: özündən böyük bir qardaşı olub, Müşfiq tutulandan sonra Masallıda yaşayıb. Heç kim onun şairin qardaşı olduğunu bilməyib. Əvvəl qorxduğundan, bəraətdən sonra isə nəsa almaq istədiyini düşünərlər deyə üzə çıxmayıb.

Har cür razələtə al atan rejim Müşfiqin kiçik bacısı Balacaxanın müəlliməni məhz qardaşına görə maktəbdən kənarlaşdırıb. İşdən çıxarıldığını bilən Balacaxanın həmin gün Voroşilov (indiki Səbail) rayon xalq məarif şöbəsinin müdirinə müraciət edir. Lakin ondan müsbət cavab ala bilmədiyindən Voroşilov rayon partiya komitəsinin katibinə üz tutur. Katib müəlliməni Mikayıl Müşfiqin bacısı olduğunu bilib, onu xalq düşməni, aksinqılbaçı, antisovetçi kimi təhqir edib, kabinetindən qovur. Bu azmış kimi bir qrup öyrədilmiş şəxsi yanına çağırır Balacaxanı qarşı akt tərtiblədir. 13 sentyabr 1937-ci ildə polis şöbəsi belə bir natəyəcə gəlir ki, doğrudan da, Balacaxanın Qadim qızı Axundova katibi təhqir edib, aksinqılbaçı, antisovet sözlər deməklə kifayətlənməyib, mürəkkəbqabını ona tərəf atıb. Qərara alınır ki, Balacaxanın İsmayılzadə həbs olun-

“Dilbərə də çox əziyyət veriblər. Həmin dövrdə güllələnməyə məhkum olunanların hamısının arvadını beş-səkkiz il həbs edirdilər. 1937-ci il noyabr ayının 2-də Dilbərin də həbsi üçün order yazılır. O, işgəncələrə məruz qalır, iki aylıq əzab-əziyyətlə ingəncələrə dözməyərək psixi gərginlik keçirir və 28 fevral 1938-ci ildə əsəb xəstəlikləri xəstəxanasına müalicəyə göndərilir.

Həmin xəstəxananın baş həkimi və qadın şöbəsi müdirinin 19 fevral 1939-cu il tarixli aktlarında Dilbər Axundzadənin müalicə olunduğu zaman gəldikləri nəticədən aydın olur ki, onun danışıqı, suallara cavabı başadüşülməzdir. Heç nə ilə maraqlanmadığı, suallara öləri cavab verdiyi qeyd olunur. 7 mart 1939-cu ildə Respublika Prokurorluğunun xüsusi işlər şöbəsi Dilbər Axundzadənin həbsdən buraxılması üçün təqdimat yazır...”

...Bu il anadan olmasının 110 iliyini təntənəli şəkildə qeyd etdiyimiz Mikayıl Müşfiq onu sevenlərin, Azərbaycan xalqının ürəyində yuva qurub, yaddaşında heykəlləşib. Onun əsərləri oxucularını ələ bir nikbin, işıqlı, həzin auraya kökləyir ki, nəinki məzarının, heç özünün cismən yoxluğu yada düşmür. Bu, müəllifin xoşbəxtliyidir, deməli, vaxt-məkan məfhumlarının təsir dairəsindən ucadadır, bütün zamanlarda, hər yerdə yaşayır və yaradır... Cavid əfəndi istedadlı tələbəsi barədə deyirdi: "Müşfiq bir oddur, özünü yandıracaq..." Elə də oldu, amma qədim bir "Simurğ" əfsanəsində deyildiyi kimi, alovlar ağışundan təzədən zühur eladı... Və illər, qərinələr, əsrlər ötəcək, yeni nəsillər əbədiyyən qocalmayacaq gənc şairi daim gözqamaşdırıcı işıq, ilahi bir nur içərisində görəəcəklər... Ömründən, cismindən, ruhundan, məzarından bu nur heç vaxt əskilməsin, aziz Müşfiq!... ♦

Qurban Məmmədov